

CÎTEVA CONSIDERAȚII PRIVIND CONSTRUIREA ZIDULUI DE INCINTĂ AL CETĂȚII TROPAEUM TRAIANI

În urma celor patru campanii de săpături arheologice¹ efectuate pe zidul de incintă al cetății Tropaeum Traiani, se pot preciza câteva date noi legate de construirea acestui zid. În cele ce urmează ne vom referi la sectorul sud-vestic al zidului de apărare, fiind convinși că situația surprinsă de noi este aceeași pe întreaga fortificație de la sud de *via principalis*.

Concluzia principală pe care ne-au furnizat-o cercetările efectuate pînă acum constă în faptul că fundația zidului de incintă este mai veche decît zidul propriu-zis, constituind o fază distinctă, necunoscută pînă acum, anterioară datei ce rezultă din inscripția comemorativă descoperită de Grigore Tocilescu la poarta de est a cetății în vara anului 1891². Din izvorul epigrafic amintit reiese că cetatea a fost ridicată *a fundamentis*, în timpul împăraților Constantin cel Mare și Licinius³. Faza preconstantiniană a zidului de apărare se rezumă la fundația acestuia pînă la nivelul patului de așteptare⁴. Peste această fundație care fusese părăsită o perioadă de timp, la începutul secolului al IV-lea, sub conducerea prefectilor pretoriului, Petronius Annianus și Iulius Iulianus⁵, a fost ridicată suprastructura zidului defensiv. Deci inițiativa lărgirii suprafeței cetății și a împrejurimii noii zone cu un zid de apărare nu aparține perioadei celor doi împărați, ci unei vremi anterioare acestora.

O situație asemănătoare celei pe care noi am observat-o la Adamclisi, este prezentată de către Themistios⁶. Autorul antic spune că

¹ În acest material sînt prezentate rezultatele obținute de noi în campaniile arheologice desfășurate la Adamclisi în perioada 1970—1973.

² R. Vulpe, *Activitatea arheologică în Dobrogea*, în *Dobrogea — 50 de ani de viață românească*, București, 1928, p. 124.

³ *CIL*, III, 13734; bibliografia privind această inscripție vezi la I. Barnea, în *DID*, II, p. 384, nota 81.

⁴ Patul de așteptare constă în nivelarea cu mortar a părții superioare a temeliei, în scopul repartizării uniforme a forței de apăsare exercitată de suprastructura zidului asupra fundației.

⁵ *CIL*, III, 13734.

⁶ I. Barnea, *SCIV*, 18, 1967, 4, p. 564 și urm.; idem, *DID*, II, p. 395; *Izvoarele istoriei României*, II, p. 55.

Valens a condus personal operațiunile de ridicare ale unei cetăți „urmărind zidurile de apărare ce abia se mai distingeau. Temelia acestora o pusese vreunul dintre împărații de mai înainte, pentru avantajul terenului dar a renunțat din cauza greutăților de construcție”⁷. Themistios se referă la o fortificație din Scythia Minor, de pe malul Dunării, identificată de unii cercetători cu cetatea Cius⁸.

La Tropaeum Traiani lucrările au decurs altfel. După terminarea fundației și nivelarea cu mortar în scopul realizării patului de așteptare, întreaga lucrare a fost protejată prin depunerea unui strat de pământ. Deci a avut loc o părăsire organizată a lucrului, deoarece se luaseră măsurile de a proteja fundația spre a nu avea de suferit din cauza agenților atmosferici. După trecerea momentului critic care a determinat întreruperea, urma ca zidul să fie ridicat mai departe⁹.

Faza preconstantiniană este demonstrată pe deplin de descoperirea a trei fundații de turn părăsite în stadiul de pat de așteptare. Cele trei fundații, pe care noi le-am notat cu A, B și C, se află între turnul nr. 17 și poarta de sud a cetății (fig. 1).

Fundația turnului A a fost descoperită pe curtea cuprinsă între turnurile nr. 17 și nr. 18. Această curtină are lungimea de 45 m. Fundația A fragmentează curtea în două părți aproape egale (cca. 16,50 m între fundația A și turnurile vecine). Partea semicirculară a acestei fundații a fost parțial demantelată în exterior (fig. 2). Grosimea laturilor sale este cuprinsă între 3,76 m și 3,95 m, în interior, între cele două laturi este o distanță de 2,75 m, iar lungimea interioară a turnului este de 5,50 m. Menționăm că această fundație este cea mai bine păstrată. În partea demantelată din zona semicirculară a acestei fundații, se observă găurile parilor care au fost bătuți în șanțul temeliei (fig. 3). Printre acești pari s-a pus un strat de 80—90 cm de piatră fără mortar. Peste acesta se află un strat gros de 60—70 cm din piatră cu mortar (fig. 5). Partea superioară a fundației a fost nivelată cu mortar pe care se pot distinge mai multe urme de încălțăminte cu sau fără ținte pe talpă, precum și câteva urme de picior gol. Spre zidul de incintă cele două laturi ale fundației se termină cu câte o treaptă înaltă de 50 cm (fig. 4). Laturile fundației sînt unite printr-un zid înalt de 1 m. Ultima acțiune a constructorilor preconstantinieni a constat în acoperirea cu pământ a fundației prezentate mai sus. La începutul secolului al IV-lea, noii constructori au nivelat terenul din apropierea fundației, astupînd groapa rezultată în urma demantelării părții semicirculare a turnului, apoi au îndepărtat pământul depus anterior pe temelia zidului, renunțînd la fundația turnului¹⁰. Această renunțare este datorată demantelării pe care o suferise zona semicirculară a turnului, demantelarea ce s-a făcut în câteva puncte pe o adîncime de 3 m. Demantelarea avusese loc în perioada cuprinsă între părăsirea

⁷ I. Barnea, *SCIV*, 4, 1967, p. 568.

⁸ *Ibidem*, p. 569; *DID*, II, p. 395.

⁹ Gh. Papuc, *Pontica*, VI, 1973, p. 117—128.

¹⁰ *Ibidem*, p. 118—121 și fig. 2.

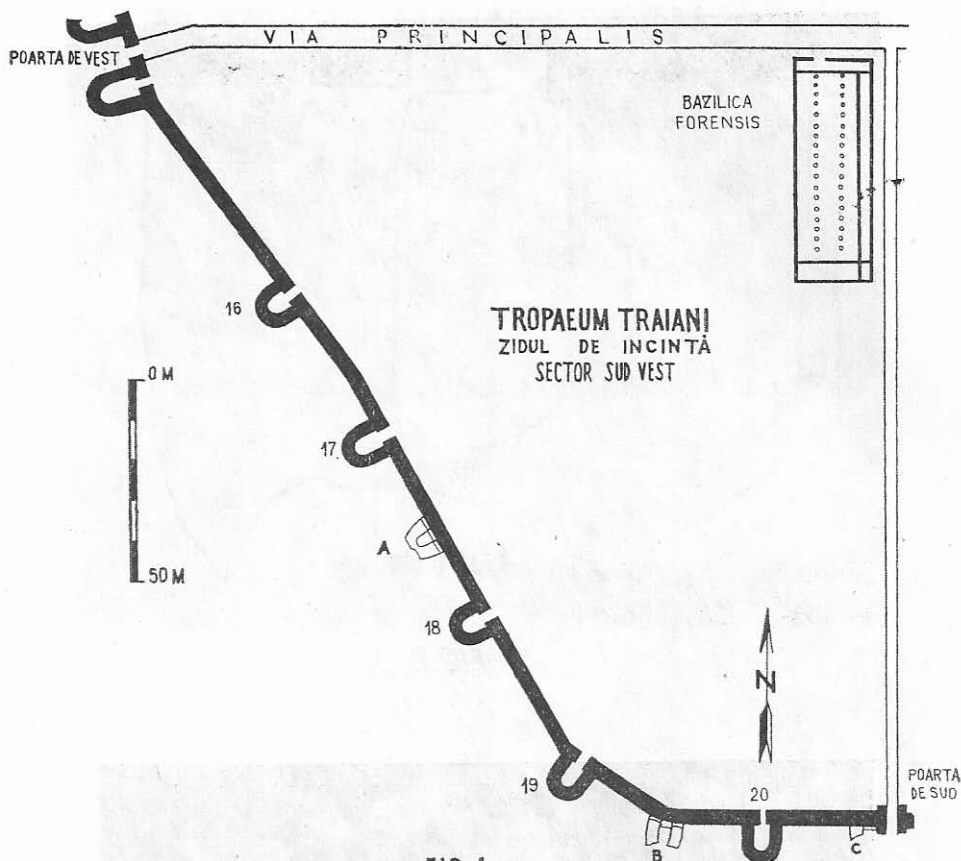

FIG. 1

fundației și construirea zidului propriu-zis la începutul secolului al IV-lea ¹¹. O reparare a substrucției unui turn era inutilă, deoarece capacitatea ei de a rezista apăsării exercitate de zid era pusă sub semnul întrebării. Alt factor care a contribuit la abandonarea totală a fundației A este de ordin strategic și constă în sporirea numărului de turnuri, fapt datorat atacurilor din ce în ce mai dese ¹².

Fundația turnului B se află pe curțina dintre turnurile nr. 19 și 20, în locul unde zidul de incintă face un unghi spre est. Cele două laturi paralele ale fundației au lățimea cuprinsă între 3,60 m și 3,80 m. Partea semicirculară a acestei fundații a fost demantelată total, astfel că din fundație s-au mai păstrat numai laturile pe o lungime de 6,90 m și respectiv 6,15 m (fig. 6). Structura fundației este la fel ca în cazul prezentat mai sus. Pe una din laturi (cea estică), se află un

¹¹ *Ibidem*, p. 123.

¹² R. Vulpe, *HAD*, p. 265 și urm.

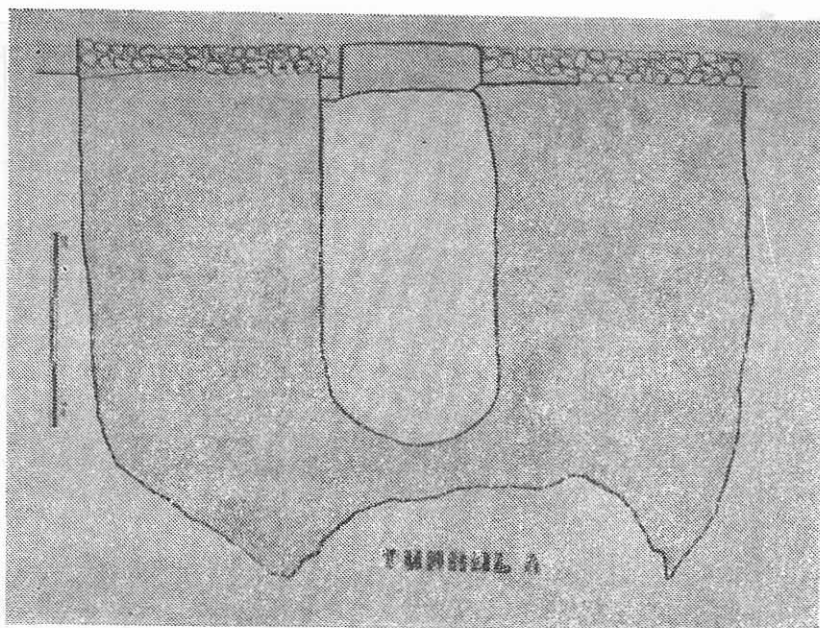

FIG.2

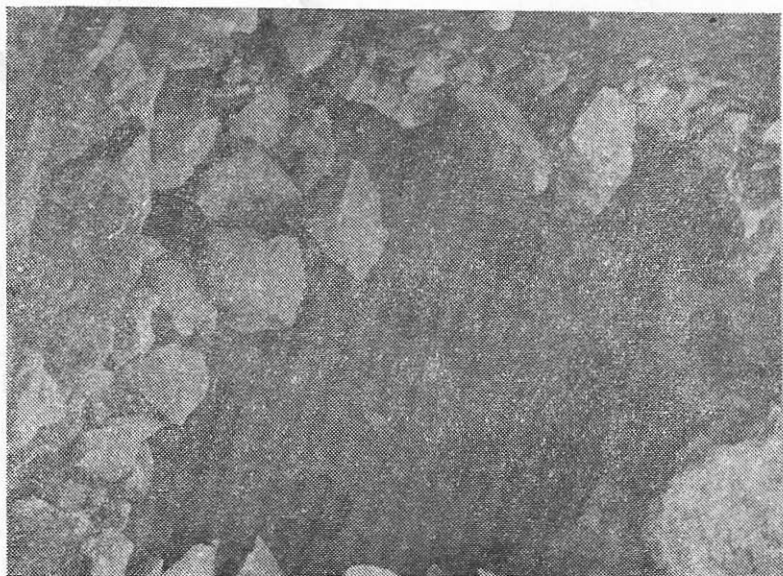

FIG.3

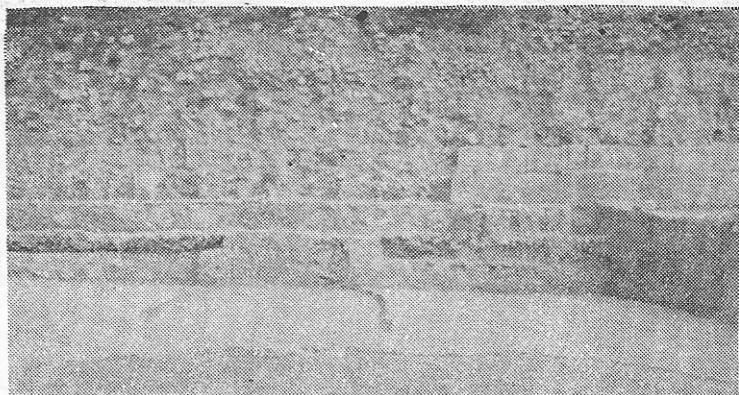

FIG. 4

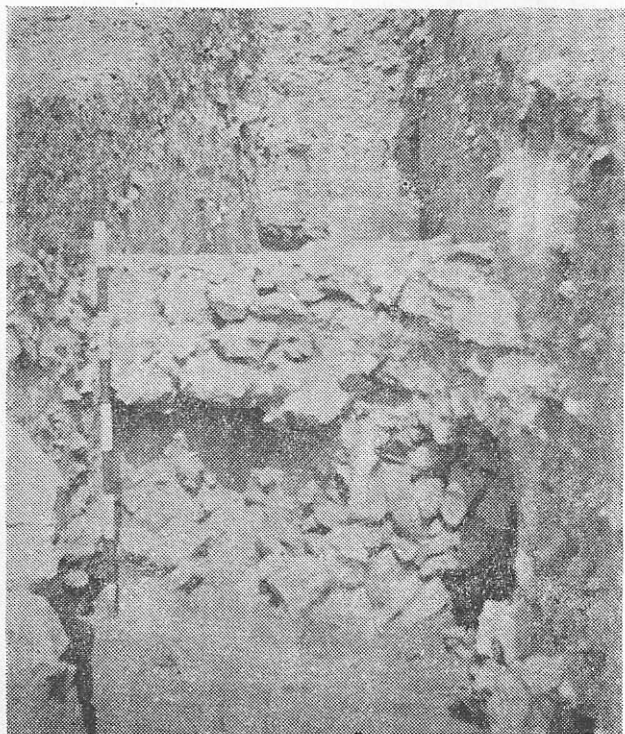
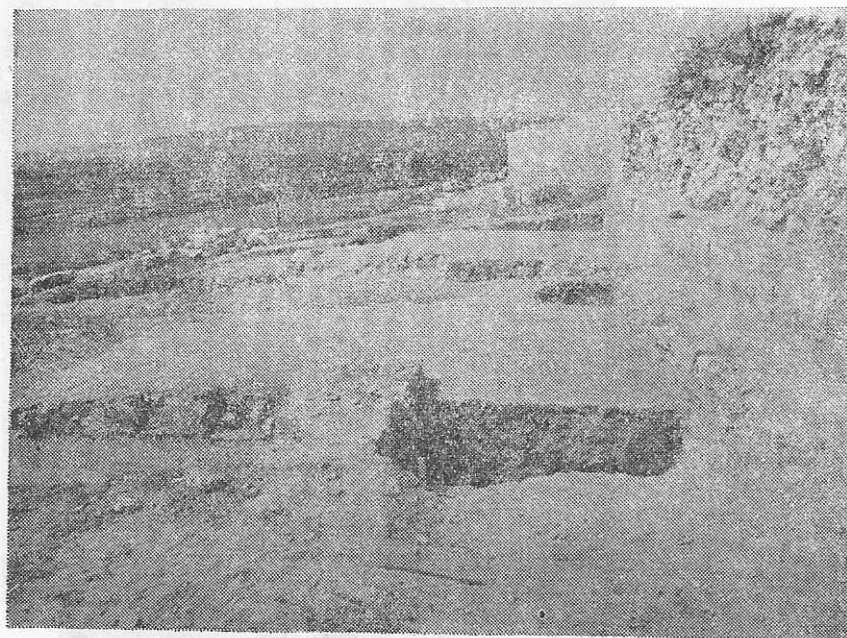

FIG. 5

*FIG. 6**FIG. 7*

zid care aparține unei construcții extramurane (fig. 7). În mortarul acestui zid am descoperit o monedă (fig. 14) de la Constantius¹³, fapt ce ne permite o primă datare a unora din numeroasele locuințe extramuros de la Tropaeum Traiani. Dată fiind configurația terenului, bănuim că stratul de pământ cu care fusese acoperită fundația pentru protejare, avea o grosime mai mică¹⁴ decât la fundația A. Cele două laturi ale fundației B se termină spre zidul de incintă prin câte o treaptă înaltă de 40 cm. De deasupra treptelor începe zidul cu piatră de parament. Lățimea interioară a fundației B este de 2,70 m.

Avînd în vedere dimensiunile celor două fundații, precum și asemănarea de ordin constructiv, adică aceeași succesiune de piatră fără mortar așezată printre pari, avînd deasupra un strat de piatră cu mortar, apoi treptele cu care se termină laturile fundațiilor spre zid ca și porțiunea de zid care le unește pe acestea din urmă, considerăm fundațiile contemporane, aparținînd uneia și aceleiași faze.

Ultima fundație (C) se află pe curcina dintre turnurile nr. 20 și nr. 21, mai precis la poarta de sud a cetății. În urma săpăturilor efectuate în partea de vest a porții amintite, a apărut fundația C din care s-a păstrat o suprafață foarte mică. În urma demantelării pe care a suferit-o această fundație s-au mai păstrat numai 2,30 m din latura vestică. Cea de a doua latură se află sub poarta de sud (fig. 8, 9). Alături de motivele care au dus la părăsirea fundațiilor A și B, în cazul fundației C se mai adaugă și un motiv de ordin urbanistic, anume amenajarea în acest punct al zidului de incintă a unei porți. Construirea porții presupune în interiorul cetății existența unei străzi, care pornea de la poarta de sud și se termina în via principalis (la este de basilica forensis).

Toate cele trei fundații au mortarul care le nivelează în partea superioară de culoare verzuie. Deoarece cantitatea de nisip din compoziția mortarului este mare, acesta este sfărâmicios. Mortarul din suprastructura zidului de incintă este de culoare albă. Materialul litic al fundațiilor de turnuri este deosebit de cel din embletonul zidului de incintă, fapt ce indică proveniența diferită a pietrei (din fronturi diverse ale carierei de la Deleni).

În favoarea unei faze preconstantiniene pledează de asemenea situația de la poarta de est, unde nivelul străzii este mult mai înalt față de partea inferioară a primului rînd de pietre de parament¹⁵ (fig. 10). Încă din 1906 R. Netzhamer avansa ipoteza că la cetatea Tropaeum Traiani este posibilă existența unor construcții anterioare perioadei lui Constantin cel Mare¹⁶ (se referea și la zidul de incintă). Netzhamer se mai referă și la faptul că axul străzii principale face un unghi vizibil cu axul porții de vest (fig. 12). Situația este similară și la poarta de est, unghiul fiind însă mai mic (fig. 11).

¹³ LRBC, I.

¹⁴ Curtina pe care se află fundația B a fost descoperită de către D.M.I.A., șantierul Adamclisi, în primăvara anului 1970, fără asistență arheologică.

¹⁵ Al. Suceveanu, *Dacia*, N.S., XIII, 1969, p. 362.

¹⁶ R. Netzhamer, *Nach Adamklissi*, Salzburg, 1906, p. 17.

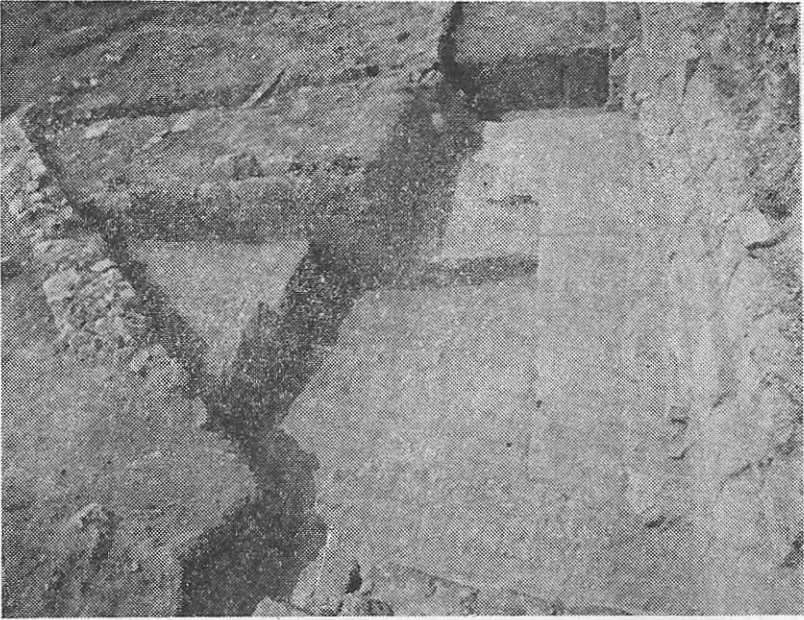
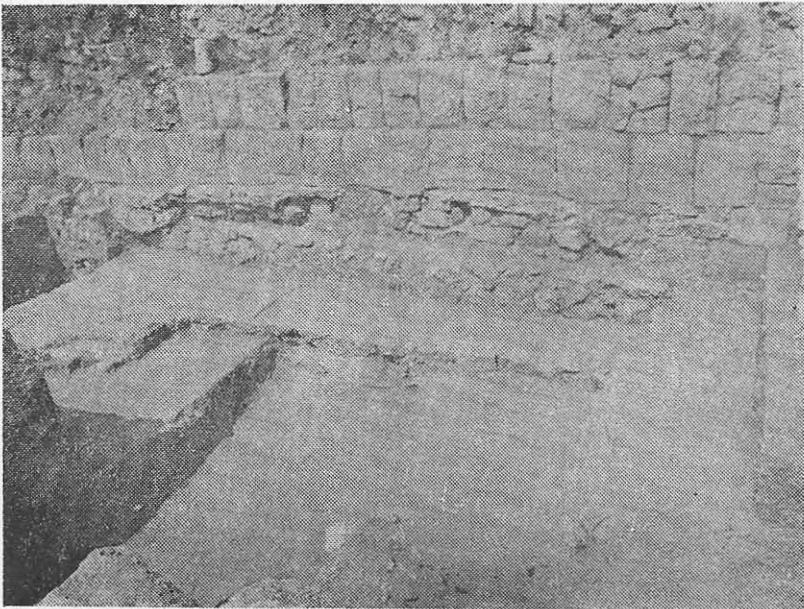
FIG.8**FIG.9**

FIG. 10

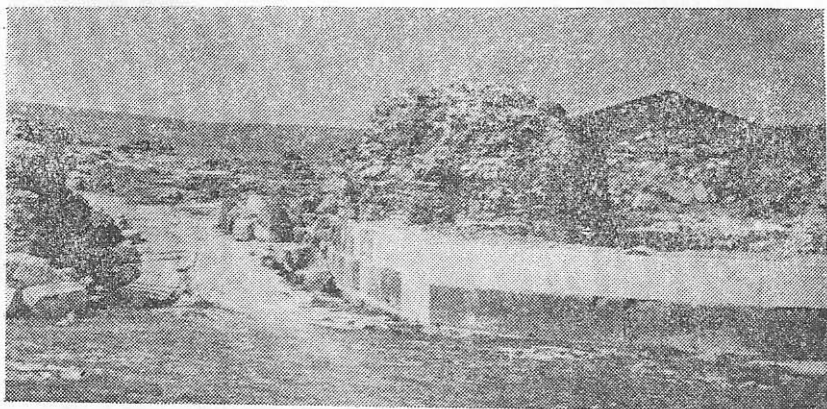

FIG. 11

*FIG. 12**FIG. 13**FIG. 14*

Dimensiunile fundațiilor preconstantiniene diferă de cele ale turnurilor ridicate la începutul secolului al IV-lea¹⁷. Fundațiile turnurilor de secol IV sînt mai mari decît cele trei pe care le-am prezentat mai sus. Astfel lățimea interioară este mai mare cu 86 cm, iar lungimea (tot interioară) cu 1,10 m.

În concluzie, considerăm că sînt suficiente datele prezentate pentru a considera fundația zidului din sectorul sudic al cetății, ca fiind o fază preconstantiniană a zidului de apărare. Problema care se pune este datarea acestei fundații. Singurul element de datare pe care l-a oferit cercetarea arheologică a celor trei fundații de turn, este o monedă lăcută în timpul împăratului Diocletian¹⁸. Moneda a apărut la 10 cm deasupra fundației C, în pămîntul depus cu scopul de a proteja construcția, în momentul părăsirii lucrului¹⁹ (fig. 13).

Pînă la apariția unor date care să infirme datarea pe care ne-o oferă moneda menționată, considerăm că în timpul domniei lui Diocletian s-a pus problema fortificării și a extinderii cetății Tropaeum Traiani. Nu este exclus ca lucrarea să fi fost întreruptă din cauza atacului carpototic de la anul 295²⁰, care afectase întreaga regiune a Dunării de Jos.

Săpăturile arheologice viitoare sperăm că vor aduce noi dovezi în favoarea fazei preconstantiniene a zidului de incintă al cetății Tropaeum Traiani.

QUELQUES CONSIDÉRATIONS SUR LA CONSTRUCTION DE LA MURAILLE D'ENCEINTE DE LA CITÉ DE TROPAEUM TRAIANI

Résumé

Dans cet article est présenté le résultat des fouilles effectuées par l'auteur au mur d'enceinte de la cité de Tropaeum Traiani, notamment dans le secteur sud-ouest. A la suite des quatre campagnes, on est arrivé à la conclusion que dans la construction de la cité de Tropaeum il existe une phase pré-constantinienne de la muraille d'enceinte, phase inconnue jusqu'à présent. Les éléments qui ont déterminé la conclusion mentionnée sont 3 fondations de tour, abandonnées au stade de *lit d'attente* (fig. 1). La première fondation (A) est apparue entre les tours no. 17 et 19 (fig. 2). La partie demi-circulaire de la fondation a été partiellement démantelée. La structure de cette fondation est la suivante: au fond du fossé on avait enfoncé des pilotis (fig. 3) entre lesquels on avait introduit de la pierre sans mortier qui formait une première couche épaisse de 80—90 cm. Au-dessus de celle-ci il y a une couche de pierre avec du mortier épais de 60—70 cm. A la partie supérieure a eu lieu le nivellement avec du mortier et, de cette manière, on réalisait le *lit d'attente*. La fondation B est apparue entre les tours no. 19 et no. 20. (fig. 6 et 7). A cette fondation, la zone demi-circulaire a été

¹⁷ Despre zidul de incintă constantinian al cetății Tropaeum Traiani, vezi *DID*, II, p. 385 și urm.

¹⁸ *RIC*, V, II, nr. 163, atelier Roma, anii 288—289.

¹⁹ Gh. Papuc, *op. cit.*, p. 119—121 și nota 6.

²⁰ V. Pârvan, *Cetatea Tropaeum, considerațiuni istorice*, București, 1912, p. 165; Carl Patch, *Beitrage zur Volkerkunde von Südosteuropa*, V, III; *Die Völkerbewegung auf der unteren Donau in der zeit von Diocletian bis Heraclius*, Vienne et Leipzig, 1928, p. 7—13; I. Barnea, *DID*, II, p. 384; Gh. Poenaru-Bordea, *Pontica*, IV, 1971, p. 322; H. Nubar, *SCIV*, 21, 1972, 2, p. 200.

entièrement démantelée. Du côté est de cette fondation il existe un mur appartenant à l'une des nombreuses constructions extramurales d'Adamclissi. Dans le témoin du mur mentionné on a découvert une monnaie depuis le regne de Constance.

La dernière fondation (C) se trouvait dans la zone de la porte du sud. Des trois fondations, elle en est la plus démantelée. Son côté est se trouvait sous la porte du sud (fig. 8 et 9). L'auteur considère que, à une époque antérieure à Constantin le Grand et Licinius, on a construit la fondation de la muraille d'enceinte. Ce commencement d'édification du mur défensif a été abandonné à cause de certains motifs dans le stade de lit d'attente. Pour que la construction n'en ait pas eu à souffrir, elle a été couverte d'une couche de terre. Lorsque, au début du IV-ème siècle, le silence qui régnait dans L'Empire permet la reprise des travaux, les nouveaux constructeurs éloigneront la terre de l'ancienne fondation, en bâtissant la superstructure du mur. Mais, pendant la période écoulée jusqu'à la reprise des travaux avait eu lieu le démantèlement des trois fondations lesquelles, à cause de ceci, ont été abandonnées. Thémistias présente une situation similaire de l'époque de l'empereur Valens. En la faveur d'une phase pré-constantinienne plaident également le rapport d'entre le niveau de la Via principalis et la marge inférieure de la première couche de pierre de parement des bastions de la porte est, ensuite l'angle fait par l'axe de la rue principale avec les deux portes (fig. 10—12).

L'auteur date la phase pré-constantinienne à l'époque de l'empereur Dioclétien à base d'une monnaie (fig. 13) découverte sur la fondation C.

L'attaque carpo-gothique de 295 est considérée comme ayant été la cause de l'interruption des travaux.

EINIGE BETRACHTUNGEN ÜBER DEN BAU DER UMFASSUGSMAUER DER FESTUNG TROPAEUM TRAIANI

Zusammenfassung

In diesem Aufsatz wird das Ergebnis der Grabungen wiedergegeben, die der Verfasser an der Umfassungsmauer der Festung Tropaeum Traiani, genauer gesagt in deren Südwestsektor vorgenommen hat. Im Verlauf der vier Grabungskampagnen ist man zu der Schlußfolgerung gelangt, daß in der Festung Tropaeum eine präkonstantinische Phase der Umfassungsmauer besteht, die bisher noch nicht bekannt war. Die Elemente, die zu dieser Schlußfolgerung geführt haben, sind drei Turmfundamente, deren Bau unterbrochen wurde (Abb. 1). Das erste Fundament (A) ist zwischen den Türmen Nr. 17 und 18 erschienen (Abb. 2). Der halbkreisförmige Teil des Fundaments wurde teilweise abgetragen. Die Struktur dieses Fundaments ist folgende: in die Sohle des Grabens waren Pfosten (Abb. 3) eingetrieben worden und der Zwischenraum wurde mit Steinen ohne Mörtel ausgefüllt — wodurch eine erste Schicht von 80—90 cm Dicke gebildet wurde. Darüber befindet sich eine 60—70 cm Dicke Schicht von Steinen mit Mörtel. Der obere Teil wurde mit Mörtel eingebnet, und in diesem Stadium wurde der Bau unterbrochen.

Das Fundament B erschien zwischen den Türmen Nr. 19 und 20 (Abb. 6 und 7). Bei diesem Fundament wurde der halbkreisförmige Teil zur Gänze abgetragen. An der östlichen Seite dieses Fundaments befindet sich eine Mauer, die zu einem der zahlreichen Bauten außerhalb der Mauer von Adamclissi gehört. Im Mörtel der genannten Mauer wurde eine Constianusmünze (Abb. 4) gefunden.

Das letzte Fundament (C) befindet sich im Bereich des Südtores. Es ist dies das abgetragenste der drei Fundamente. Seine Ostseite befand sich unter dem Südor (Abb. 8 und 9).

Der Verfasser ist der Ansicht, daß in einer Zeit vor Konstantin dem Großen und Licinius das Fundament der Umfassungsmauer gebaut wurde. Dieser Beginn der Errichtung der Verteidigungsmauer wurde aus bestimmten Gründen in einem Anfangs stadium unterbrochen. Damit das Gebaute nicht zu Schaden komme,

wurde es mit einer Erdschicht bedeckt. Sobald anfangs des 4.Jh. infolge der im Imperium eingetretenen Ruhe die Arbeit wieder aufgenommen werden konnte, sollten dann die neuen Baumeister die Erde vom Fundament abdecken und den Oberbau der Mauer errichten. Jedoch waren bis zur Wiederaufnahme der Arbeit die drei Fundamente abgebrochen worden, aus welchem Grund sie aufgegeben wurden. Themistios stellt eine ähnliche Sachlage aus der Zeit des Kaisers Valens dar. Zugunsten einer präkonstantinischen Phase spricht des weiteren das Verhältnis zwischen der Ebene der Hauptstraße (*via principalis*) und dem unteren Rand der ersten Reihe der Steinverkleidung der Bollwerke des Osttores, ferner der Winkel zwischen der Achse der Hauptstraße und den beiden Toren (Abb. 10—12).

Der Verfasser datiert die präkonstantinische Phase in die Zeit des Kaisers Diokletian aufgrund einer im Fundament C gefundenen Münze (Abb. 13). Als Grund der Unterbrechung der Arbeit wird der Angriff der Karpo-Goten im Jahre 295 angesehen.